

Rapport 2007:9

Arkeologisk utredning etapp 1 och 2

Håkantorp 1:21 m fl

Inför ny bebyggelse vid Rimforsa strand

Tjärstad socken
Kinda kommun
Östergötlands län

Anders Lundberg

Håkantorp 1:21 m fl

Inför ny bebyggelse vid Rimforsa strand

Innehåll

Sammanfattning	2
Inledning	4
Beskrivning av området och dess kulturmiljö	4
Tidigare arkeologiska åtgärder inom området	4
Syfte och målsättning	5
Metod och dokumentation	5
Resultat	5
RAÄ 4 Fornlämningsliknande bildning	5
RAÄ 98 Gravfält	5
RAÄ 286 Gravfält	5
Historiskt kartmaterial	6
Söschaktningen	6
Antikvarisk bedömning	6
Referenser	6
Tekniska uppgifter	9
Bilaga 1. Situations- och schaktplan..	10
Bilaga 2. Fyndlista	11

Ö S T E R G Ö T L A N D S L Ä N S M U S E U M
K U L T U R M I L J Ö A V D E L N I N G E N

Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013 - 23 03 00 • Fax 013 - 12 90 70
lansmuseum@lansmus.linköping.se • www.linköping.se/lansmuseum

Sammanfattning

Med anledning av planerad villabebyggelse vid Håkantorps, strax söder om Rimforsa, genomförde Östergötlands länsmuseum under våren 2004 en arkeologisk utredning, etapp 1 och 2, av det aktuella området. Totalt omfattade området ca 7 ha, varav merparten utgjordes av tidigare åkermark.

Inom utredningsområdet ligger RAÄ 286, en yta om ca 2300 m², inom vilken ett antal brandgravar och lösfynd dokumenterades vid en förundersökning 1996 i samband med en då projekterad småhusbebyggelse.

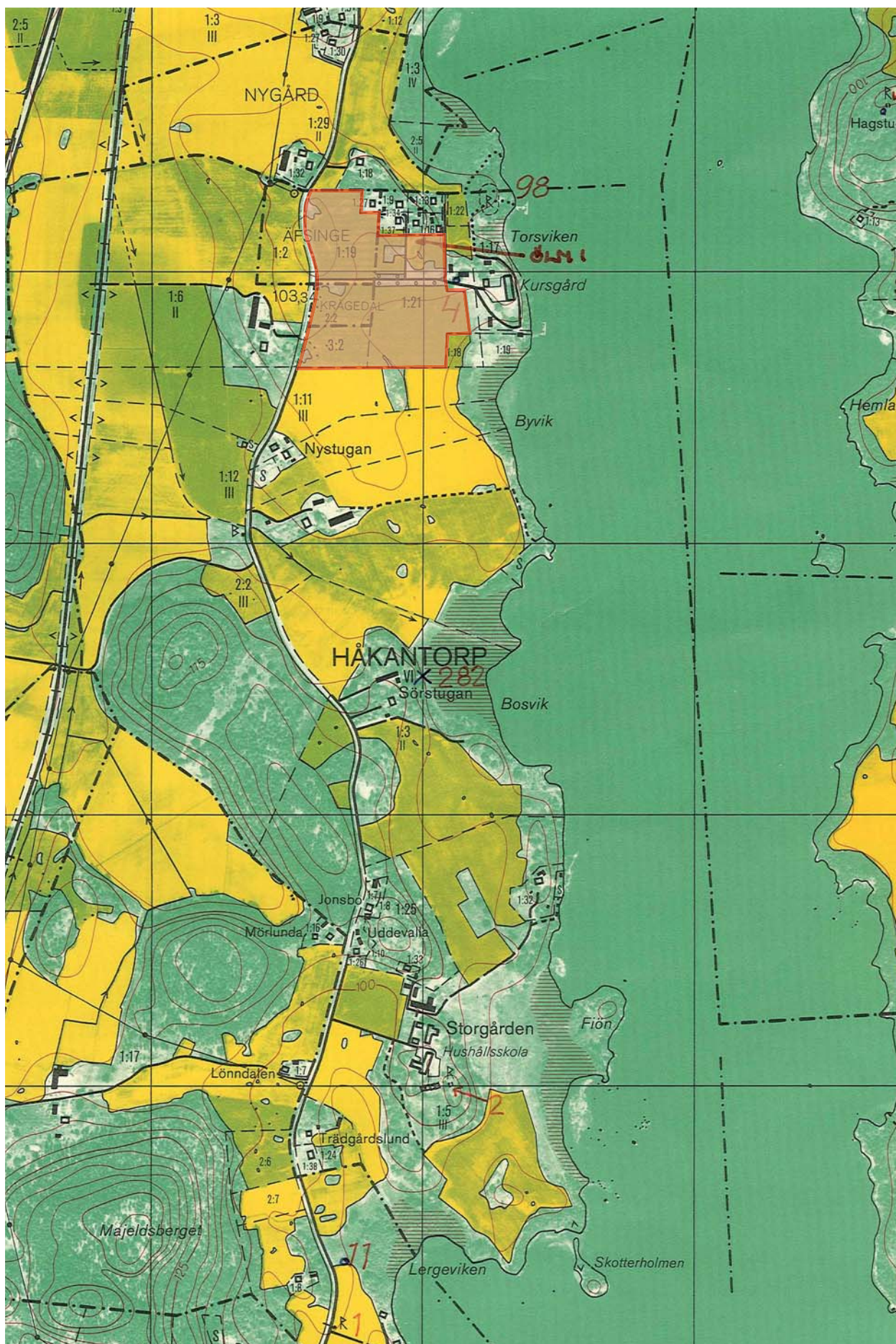
Vid den nu genomförda utredningens arkiv-, litteratur- och kartstudier framkom inga direkta indikationer på förekomst av fornlämningar inom området. Emellertid framgick det att området utgjort en del av inägomarken till byn Håkantorps, vilken kan beläggas i skriftligt källmaterial från år 1345 och framåt. Fältbesiktningen visade att det inom området fanns möjliga lägen för såväl boplatser som gravanläggningar.

Inom utvalda delar av området grävdes ett antal sökschakt. I ett av sökschakten omedelbart söder om RAÄ 286 påträffades ett par brända benfragment, slaggbitar och bränd lera i ploglagret. Inom övriga schakt påträffades ingenting av arkeologiskt intresse.

Utifrån den genomförda utredningen har RAÄ 286 kunnat avgränsas åt väster och söder. Ur arkeologisk synpunkt bedöms utredningsområdet utanför avgränsningen av RAÄ 286 som klart för exploatering.

Anders Lundberg
antikvarie

Figur 2. Utdrag ur Ekonomiska kartans blad 075 88 med undersökningsområdet markerat. Skala 1:10 000.

Inledning

Östergötlands länsmuseum utförde i mars 2004 en arkeologisk utredning etapp 1 och 2 inom fastigheten Håkantorp 1:21 m fl i Tjärstad socken i Kinda kommun. Utredningen utfördes med anledning av att ett antal villor planeras inom området.

Uppdragsgivare var Ulrika Eckerud, Rimforsa, som även svarat för de arkeologiska kostnaderna. Ansvarig för utredningen samt sammanställning av föreliggande rapport har varit undertecknad.

Beskrivning av området och dess kulturmiljö

Den omgivande bygden präglas av sjön Åsunden som utgör en av flera sammanhängande sjöar och sprickdalsbildningar. Terrängen är tämligen kuperad och främst utmed sjön återfinns stråk av uppodlad mark som övergår i relativt stora skogsområden.

De kända fornlämningarna återfinns i sjöns närhet. Utifrån lösfynd av stenyxor tycks bosättning och uppodling av området ha inletts under den yngre delen av stenåldern. Inom Håkantorps och det angränsande Krågedals marker har det största antalet lösfynd påträffats. En holkyxa i brons och en rombyxa funna vid Linnäs respektive Rimforsa indikerar viss kontinuitet under bronsåldern (Hellman 1973:92 ff).

Ortnamnssammansättningen och ett relativt stort antal kvadratiska och runda stensättningar pekar mot en bebyggelseexpansion under den äldre järnåldern. Den yngre järnåldern finns representerad av ett antal gravfält, t ex RAÄ 60 och 98. Sannolikt har även bygdens talrika fornborgar tillkommit under denna period. Från den närliggande sjön Striern har en borkärna av bottensediment pollenanalyserats. Analysen pekar på att den första större uppodlingsfasen i området ägde rum under vikingatiden (Öster 1973:55 f). Även en del av bebyggelsenamnen med ändelsen -torp kan ha etablerats under slutet av yngre järnåldern, men kan även ha tillkommit betydligt senare.

Fram till 1992 var endast en boplats arkeologiskt känd inom socknen (RAÄ 95). Sedan dess har boplatsindikationer framkommit vid arkeologiska undersökningar på åtminstone ytterligare två platser, vid Tåvelstad (Petersson 1994) och Västerliden i Rimforsa (Räf 2004).

Inom utredningsområdet återfinns en gravlokal, RAÄ 286. Gravlokalen ligger i en relativt brant östsluttning som sträcker sig ner mot sjön Åsunden. Före 1800-talets sjösänkning bör, enligt äldre kartmaterial, platsen ha varit strandbunden. Området består till största delen av uppodlad mark med lerjord. I den södra och norra kanten finns mindre impediment med berg i dagen. På dessa återfinns en del upplagd

odlingssten. I sin övre del övergår sluttningen till en platå, exponerad åt öster och söder. Platån kan betecknas som ett bra boplatsläge. Större delen av platån är bebyggd med äldre egnahemsvillor. Enligt hörsågen framkom antagligen fornlämningar när villorna uppfördes.

I närområdet finns flera fornlämningar. Åt söder, vid Storgården, finns en kvadratisk stensättning som troligen anlagts under den äldre järnåldern (RAÄ 2). I trädgården till Rimforsa kursgård ligger RAÄ 4 som utgörs av en högliknande bildning. Åt nordöst återfinns RAÄ 98, ett gravfält med 12 synliga runda stensättningar. Gravfältet har utifrån de synliga gravtyperna bedömts ha använts under den yngre järnåldern (Petersson 1994). Närmast kända boplatser återfinns drygt 400 m norrut (RAÄ 285), vilken vid undersökningar gett dateringar till den äldre järnåldern (Skjöldebrand 1993; Petersson 1994). På SHM (15408) förvaras ett eneggat vendeltida svärd som ska ha påträffats i samband med sjösänkningen inom Håkantorps marker. Fyndplatsen anges som ”vid Järnmalmsviken” (Hellman 1973:132). Någon sådan vik har inte återfunnits i kartmaterialet, ej heller i SOFI:s register. I en lantmäteriakt angående landvinningsområden efter sjösänkningen återfinns emellertid ”Jernäsvisken” (05-TJR-116). Denna är belägen strax öster om RAÄ 2.

Strax söder om undersökningsområdet ligger en av Håkantorps gårdar som inte är utflyttad vid genomförda skiftesreformer. Storskifte för Håkantorp fastställdes 1783 och laga skifte genomfördes 1867. Äldsta skriftliga belägget för Håkantorp är från år 1345 (DS 3996). Belägg finns även från 1397 och 1557. Utifrån beläggen framgår det inte entydigt om Håkantorp under medeltiden utgjorde en by eller en ensamgård. Det historiska kamerala materialet sträcker sig tillbaka till slutet av 1600-talet. Då fanns i Håkantorp minst två gårdsenheter om 2 ½ hemman. I det historiska kartmaterialet utgör undersökningsområdet inägomark till Håkantorp samt två mindre utjordar till Efsinge och Krågedal. Av kartorna framgår att där funnits impediment med ett relativt stort antal ”rundlar” utmärkta. Dessa ”rundlar” representerar förmodligen odlingsrösen, men kan även ha utgjort gravanläggningar.

Tidigare arkeologiska åtgärder inom området

En förundersökning som omfattade ett område på ca 70x60 meter (V-Ö) har utförts inom det aktuella området. Området utgjordes till största delen av en ganska kraftig sluttning som används som åkermark. I den kraftiga sluttningen påträffades flera anläggning-

ar och lösfynd inom ett 30x40 meter stort område. Anläggningarna utgjordes av tre brandgravar med ett innehåll av kol och brända ben. I schakten påträffades även enstaka brända ben, slagg och bränd lera i form av ugnsväggar från genomplöjda anläggningar (ÖLM Rapport 2001:21 Viktoria Björkhager).

Fornlämningen kvarligger inom hela den norra och nordvästliga delen av området och har fått preliminärt fornlämningsnummer ÖLM 1, Tjärstad socken.

Anm. Efter rapportens utgivning har det förundersökta området punktmarkerats i fornminnesregistret och tilldelats nummer RAÄ 286, Tjärstad socken. Ett kolprov från en av anläggningarna har ¹⁴C-daterats till vikingatid (Ua-23340).

Syfte och målsättning

Syftet med den arkeologiska utredningen var primärt att fastställa huruvida fast fornlämning kunde komma att beröras av den planerade villabebyggelsen samt att avgränsa gravfältet RAÄ 286.

Målsättningen var att inom utredningsområdet påvisa sammanhållna kulturhistoriska miljöer utifrån fornlämnings- och ort-/marknamnsbeståndet med kopplingar till det historiska kartmaterialet och resultat från tidigare undersökningar i närområdet. Föreliggande utredningsrapport ger även förslag på vidare antikvariska åtgärder på de platser där fornlämning eller möjlig fornlämning är belägen inför en eventuell exploatering.

Utredningens resultat ska vid eventuell framtida exploatering kunna ligga till grund för länsstyrelsens fortsatta bedömningar i ärendet, samt utgöra ett underlag för uppdragsgivarens planeringsarbete.

Metod och dokumentation

Den arkeologiska utredningen genomfördes inledningsvis som en litteratur-, kartmaterial- och arkivgenomgång följt av en besiktning i fält. Därefter togs sökschakt upp med maskin inom utvalda delar av området i syfte att konstatera eventuell förekomst av under mark dold fornlämning. Sökschakten mättes in med GPS.

Resultat

Nedan redovisas resultatet från utredningen. De registrerade fornlämningarna, inom och i direkt anslutning till utredningsområdet, redovisas med sitt respektive nummer i fornminnesregistret, dvs RAÄ-nummer (samtliga registrerade under Tjärstad socken). Uppgifterna om respektive fornlämning är hämtade från registret och återges något nedkortade.

Fornlämningarna återges grafiskt på en schaktplanen, se bilaga 1.

RAÄ 4 Fornlämningsliknande bildning

Höglignande bildning, rund, 7 m i diam och 1,0-1,1 m h. I ytan enstaka stenar 0,1-0,5 m st. I NÖ är ett större block 1,2 m l och 0,7 m h. I S och SV är en stenskodd terrasskant, 0,5-1 m br och 0,2-0,3 m h, bestående av jord och i kanterna av 0,2-0,4 m st stenar (kantkedjeliknande). Anläggningen har avplanad ovansida. Beväxt med en ek. Enligt Axel Larsson, Håkanstorp är anläggningen en "uppsnyggad naturbildning". Se 1947 års inv. Platsen besiktigades av Klas-Göran Selinge och Björn Winberg, 11/9-80 tillsammans med Anders Persson.

RAÄ 98 Gravfält

Gravfält, ca 60x30 m (N-S) bestående av 12 runda stensättningar. Dessa är 4-10 m i diam vanligtvis 4-7 m i diam och 0,1-0,5 m h. Övertorvade. Flertalet av stensättningarna har i ytan enstaka 0,1-0,3 m st stenar. 2 av anläggningarna i gravfältets mitt har i NÖ resp NV kanten en 0,2-0,3 m l 0,2-0,3 m br och 0,1-0,3 m h sten. Den största stensättningen har i V anlagd stenfot (ev sentida). 3 av stensättningarna har mittgrop, 1,0 m diam och 0,1 m dj. 2 anläggningar har skadats av väg resp stig (?) samt en anläggning av en lyktstolpe. Stensättningarna uppvisar något kullriga ytor. V om gravfältet är röjda ytor upptagna för odling (?) Delvis mellan 2 stensättningar och N om vägen är 8 st bearbetade klumpstenar ca 0,5m h, 0,5 m tj och 0,5 m br, ställda i cirkel (förmodligen grund till sentida mindre byggnad). Omedelbart utanför cirkeln Ö är en huggen sten 1,3 m l, 0,3 m br och 0,1 m tj. Eventuellt har anläggningen skadat de båda stensättningarna något. Besiktigt av G.A Hellman 1973. Nordensköld tillägger: "På ängen närmare gården (i norr om denna) befinner en rundel af 9,5 meters diameter i mitten stenfri. Dessutom är här bakom byggnaden, åt sjösidan, en rundel af 7 meters diameter och en dylik förekommer framför byggnaden." Ingen av dessa har kunnat återfinnas.

RAÄ 286 Gravfält

Flatmarksgravar 30x40 m (osäker utbredning), 1 brandlager, ca 1,40x1,20 m och 0,1 m djup, formen svårbestämd, 2 urnebrandgropar, runda 0,4 – 0,5 m i diam. Inga tecken på gravöverbyggnad synliga, men sådana kan vara bortplöjda. Fynden utgjordes av brända ben, bränd lera och slagg. Ca 18 m Ö om gravarna påträffades keramik, bränd lera och fragment av en ugnsvägg.

Historiskt kartmaterial

Inga klara belägg för fornlämningar inom utredningsområdet har framkommit genom det historiska kartmaterialet. Ett utsnitt av arealavmätningsskartan från 1696, storskifteskartan från 1780 och häradsekonomiska kartan från 1868-77 där utredningsområdet efter rektifiering lagts på återges i figur 3-5. Landsvägen till Linköping avgränsar utredningsområdet åt väster på alla kartutsnitten. Samma väg brukas ännu i nutid. På den äldsta kartan löper en gärdesväg ut från Håkantorps bytomt åt nordöst till en ängsmark vid platsen för nuvarande Rimforsa Strand. Denna återfinns även på storskifteskartan, men på häradsekonomiska kartan återfinns endast ett fragment av den närmast Håkantorp. Uppodlingsgraden har intensifierats över tiden mellan respektive kartutsnitt, främst har en del mindre slättervallar och lindor i den äldsta kartan efterhand blivit till åkermark. Vid tiden för storskifteskartan har ett dike tillkommit igenom utredningsområdet. På samtliga av kartorna återges flera impediment och ”rundlar” som troligast utgör röjnings-/odlingsrösen, även om det inte kan uteslutas att några av dem utgör fornlämningar. Värt att notera på den äldsta kartan är de fasta fiskeanordningarna som finns markerade i Torsviken och Byviken. Efter 1800-talets sjösänkning lär eventuella lämningar efter dem finnas under mark i strandnära läge (jmf strandlinjen i respektive kartutsnitt).

Sökschaktningen

Sammanlagt togs 29 sökschakt om totalt ca 515 löpmeter upp inom utvalda delar av utredningsområdet. Schaktbredden uppgick till 1,4 m och djupet varierade mellan 0,35 – 0,80 m. Schakten grävdes med maskin ned till naturlig undergrund eller tills fornlämning påträffades. Schaktens läge och numrering framgår av schaktplanen, bilaga 1.

Nedan redovisas de schakt i vilka arkeologiska observationer gjordes. Inom övriga ej redovisade schakt påträffades ingenting av arkeologiskt intresse.

Inom schakt 18 och 19 hade jordmånen en distinkt avvikelser från övriga schakt. Den utgjordes av en homogen mörkare brun, något sandig, lera med en tjocklek av 0,45 m. I detta lager inom schaktet påträffades två bitar bränd lera, tre bitar slagg och tre brända benfragment.

Schakten var belägna i nedkant på den sluttning och platå där fornlämningen RAÄ 286 i form av tre brandgravar, m m, påträffades vid 1996 års förundersökning. Företeelserna i schakt 18 och 19 bedöms höra samman med RAÄ 286.

Antikvarisk bedömning

En sammanvägning av resultaten från förundersökningen 1996 och den nu utförda sökschaktningen ger en avgränsning av RAÄ 286 åt väster och söder. En avgränsning som motsvaras av de närmast i väster och söder belägna tillfartsvägarna. Åt norr och öster kvarstår osäkerheten i utbredningen eftersom avgränsningarna där hamnar utanför det här aktuella utredningsområdet.

Inför en fortsatt exploatering med tomtavstyckningar och villabebyggelse förordas en arkeologisk slutundersökning av den del av RAÄ 286 som är belägen inom utredningsområdet. I övrigt bedöms utredningsområdet ur arkeologisk synvinkel vara klart för exploatering.

Referenser

Arkiv

Fornminnesregistret
Lantmäteriet, Gävle
Svenskt diplomatarium, Riksarkivet, Stockholm (SD)
SOFI, ortnamnsregistret: www2.sofi.se
Östergötlands läns museums topografiska arkiv, Linköping (ÖLM arkiv)

Kartmaterial

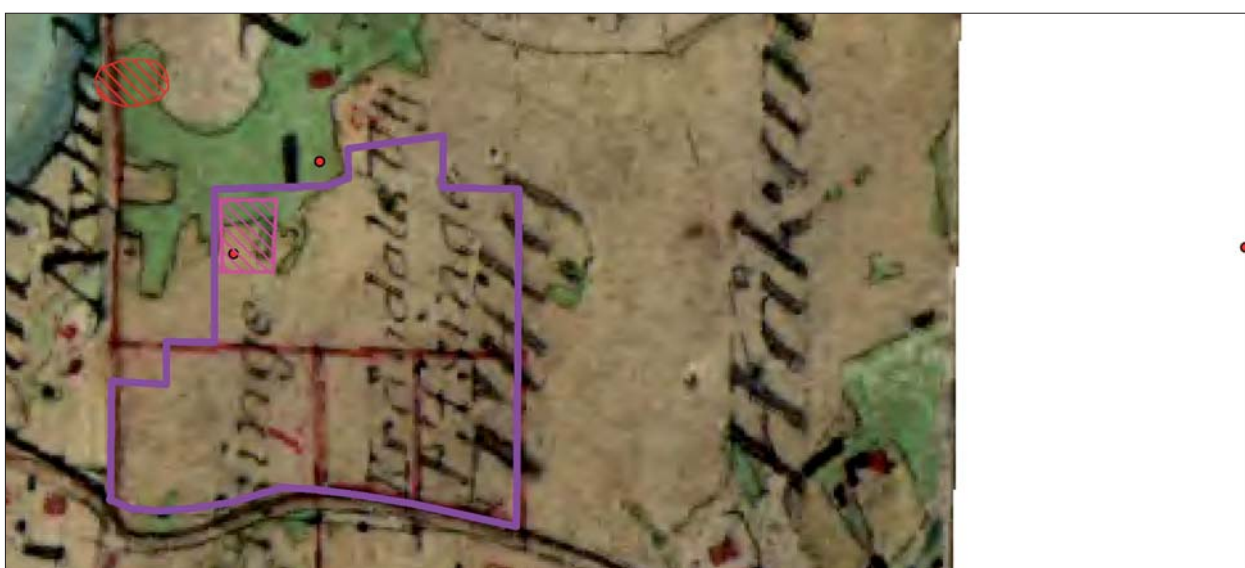
Ekonomiska kartan, blad 075 88, över utredningsområdet från åren 1948 och 1983.
Häradsekonomiska kartan. 1868-77. Blad Tjärstad. Lantmäteriet. Akt FR 05-TJR-12. Håkantorp. Arealavmätning år 1696.
Lantmäteriet. Akt LMS D115-18:1. Håkantorp. Storskifte 1780-81.
Lantmäteriet. Akt FR 05-TJR-113. Håkantorp. Lagskifte 1867.
Lantmäteriet. Akt FR 05-TJR-116. Fördelning av sjösänkingskostnad 1864.

Litteratur

SHM, lösfynd <http://www.historiska.se/collections/tillvaxt/Sökkriterier>: Tjärstad socken, Håkantorp

Björkhager V. 2001. *Håkantorp 1:21, Rimforsa kursgård, Tjärstads socken, Kinda kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk förundersökning. ÖLM Rapport 21:2001. Linköping.

Hellman G. A. 1973. Forntida bosättning. I: *Norra Kinda-boken*. Utg. av Norra Kinda kommun. Linköping.

Figur 3-5. Utsnitt av historiska kartor från (uppifrån) år 1696, 1780 och 1868-77 med utredningsområdet markerat.

Petersson M. 1994. *Boplatslämningar, äldre järnålder. Tävelstad 1:39, RAÄ 285, Tjärstads socken, Kinda kommun, Östergötland*. Arkeologisk förundersökning. RAÄ UV Linköping.

Räf E. 2004. *Boplats i Västerliden, Rimforsa 5:14, Tjärstad socken, Kinda kommun, Östergötlands län*. Arkeologisk förundersökning. ÖLM Rapport 2004:67. Linköping.

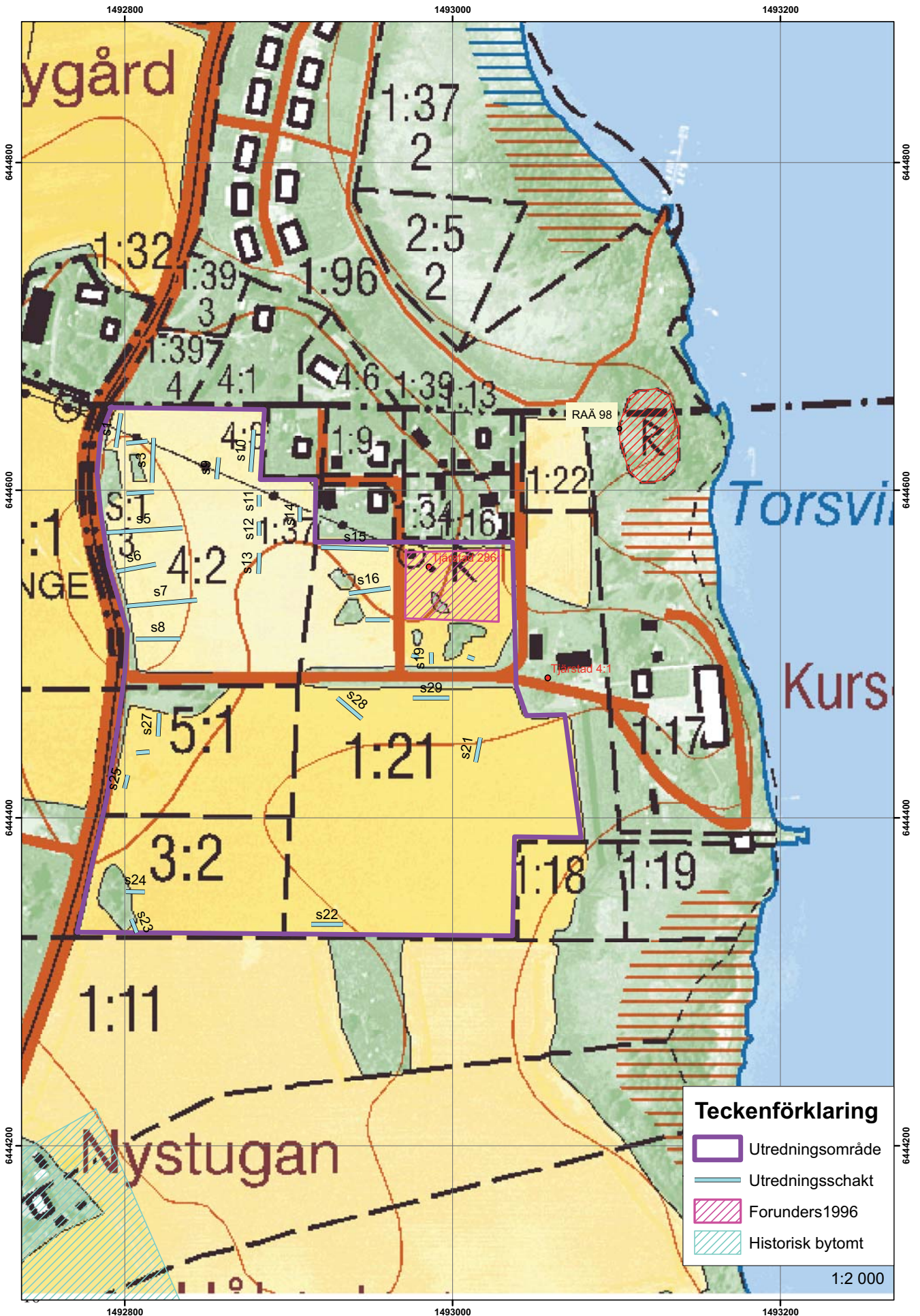
Skjöldebrand M. 1993. *Tävelstad 1:39, Östergötland, Tjärstad socken, Kinda kommun, Tävelstad 1:39*. Arkeologisk utredning. RAÄ UV Linköping.

Öster J. 1973. *Naturen i Norra Kinda. I: Norra Kinda-boken*. Utg. av Norra Kinda kommun. Linköping.

Tekniska uppgifter

Fastighet	Håkantorp 1:21 m fl
Socken	Tjärstad
Kommun	Kinda
Län och landskap	Östergötland
Fornlämningsnr	RAÄ 4, 98, 286
Ekonomiska kartans blad	075 88 (7F 8i Tjärstad)
Koordinater	X 644430 - 644470, Y 149270 - 149310
Koordinatsystem	RT 90 2,5 gon V
Typ av undersökning	Arkeologisk utredning, etapp 1 och 2
Länsstyrelsens beslut	2004-02-04
Länsstyrelsens handläggare	Carin Claréus
Länsstyrelsens dnr	431-19552-03
Länsmuseets dnr	603/03
Länsmuseets kontonummer	Ä6879
Uppdragsgivare	Ulrika Eckerud, Rimforsa
Kostnadsansvarig	Ulrika Eckerud, Rimforsa
Projektledare	Anders Lundberg
Fältarbets tid	2004-03-30 – 2004-03-31
Totalt undersöktes	Ca 7 ha, varav 475 löpmeter sökschakt
Fynd	C4348
Foto filmnr	Nej
Analyser	Nej
Grafik	Johan Levin/Anders Lundberg
Renritning	-
Grafisk form	Johan Levin
Dokumentationsmaterialet förvaras på Östergötlands länsmuseum.	
Ur allmänt kartmaterial	© Lantmäteriverket dnr 507-99-499
ISSN 1403-9273	Rapport 2007:9 © Östergötlands länsmuseum

Bilaga 1. Situations- och schaktplan.

Bilaga 2. Fyndlista

Invnr	Subnr	Antal	Sakord	Material 1	Teknik 1	Vikt	Fragment	Ruta
C4348	1	2	Bränd lera	Lera	Bränt	1,6	F	schakt 18-19
C4348	2	3	Slagg	Slagg		11,1	F	schakt 18-19
C4348	3	3	Bränt ben	Ben	Bränt	2,1	F	schakt 18-19

Östergötlands länsmuseum har, på uppdrag av Ulrika Eckerud i Rimforsa, utfört en arkeologisk utredning vid Håkantorp i Kinda kommun. Utredningen föranleddes av att ett antal villor planeras att byggas inom området.

Syftet med utredningen har varit att klargöra de arkeologiska förutsättningarna inom området för avvägande i detaljplanearbetet samt att ange behov av fortsatta arkeologiska insatser om lagskyddad fornlämning berörs av planerad exploatering.

Efter genomförd utredning bedöms att en arkeologisk slutundersökning av den del av ett flatmarksgravfält (RAÄ 286) som avgränsats inom området måste föregå en fortsatt exploatering. Ur arkeologisk synpunkt bedöms utredningsområdet utanför avgränsningen av flatmarksgravfältet som klart för exploatering.